

Сергій Колосов

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: serhii.kolosov@karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0009-3509-5752>

Артем Гавріков

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: artem.havrikov@student.karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0002-8381-6795>

Євгенія Телебенєва

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина Нємця,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
e-mail: eugene.telebeneva@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7013-8836>

ЕКСПОРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ВІЙНИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

У статті розглянуто поняття «експортний потенціал» та визначено ключові методологічні підходи до його дослідження. Проаналізовано особливості розвитку експортного потенціалу зернових культур України в умовах війни, оцінено роль аграрного сектору та зернового господарства в структурі національного експорту, а також визначено основні фактори, що впливають на його розвиток. Сформовані основні положення щодо розвитку експортного потенціалу, а також виявлено тенденції динаміки експорту у період 2020-2024 рр. Зазначено, що пандемія COVID 19 суттєво вплинула на експорт зернових культур, зокрема, у період пандемії експорт зернових культур України зазнав змін через порушення глобальних логістичних ланцюгів, зниження попиту на міжнародних ринках та різкі коливання цін. Закриття кордонів і перебої в роботі портів ускладнили транспортування продукції, що призвело до тимчасового скорочення обсягів експорту у 2020 році.

Встановлено, що попри втрату частини посівних площ, логістичні труднощі та зниження інвестиційної привабливості через військові дії, аграрний сектор зберігає здатність забезпечувати значні валютні надходження та виступає ключовим елементом продовольчої безпеки країни. В умовах повномасштабної війни аграрна продукція остаточно стала провідною складовою у структурі українського експорту. У статті також проаналізовано структуру експорту зернових у 2024 році, яка свідчить про домінування двох основних культур – кукурудзи та пшениці. Підкреслено загрози, пов'язані з недостатньою диверсифікацією зернового експорту та значною залежністю від міжнародних ринків. Окреслено шляхи підвищення конкурентоспроможності українського зерна, зокрема через розвиток вирощування нішевих культур, розширення переробки й виробництва продукції з більшою доданою вартістю, удосконалення механізмів державної підтримки та активне залучення інвестицій.

Ключові слова: експортний потенціал, зернові культури, аграрний сектор, війна, конкурентоспроможність, продовольча безпека.

Як цитувати: Колосов, С., Гавріков, А., Телебенєва, Є. (2025). Експортний потенціал зернових культур в умовах війни (на прикладі України). *Часопис соціально-економічної географії*, 38, 65-72. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-38-08>

In cites: Kolosov, S., Gavrikov, A., Telebeneva, Ye. (2025). Export potential of grain crops under wartime conditions (the case of Ukraine). *Human Geography Journal*, 38, 65-72. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2025-38-08> [in Ukrainian].

Постановка проблеми. Аграрна сфера традиційно займає провідне та стратегічне місце в експортній структурі України. Вона включає дві головні галузі сільського господарства – рослинництво і тваринництво, які поділяються на більш спеціалізовані види діяльності. Україна має позитивні умови для розвитку сільського господарства, завдяки наявному потенціалу природних ресурсів та сприятливим кліматичним умовам. Ця галузь економіки має значний потенціал для подальшого розвитку завдяки ефективному використанню ресурсів, та переходу до більш сучасних технологій сільського господарства, і як наслідок цього підвищення обсягів

експорту.

У структурі українського експорту надважливу роль займають зернові культури. Історично українські аграрії зарекомендували себе на світовому ринку, як виробники якісної продукції та спеціалісти з вирощування таких зернових культур як – пшениця, ячмінь та кукурудза і саме експорт цих зернових культур приносить значну частку доходів країни. Стале функціонування цієї галузі сільського господарства має прямий вплив на стабільність аграрного сектору, як одного з головних у структурі українського експорту та важливим елементом для забезпечення потреб внутрішнього ринку продовольства.

Дослідження зернового господарства вкрай необхідне для розуміння шляхів підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку, за рахунок підвищення врожайності та зниження операційних витрат.

У структурі зайнятості сільського населення України провідне місце посідає зернове господарство, яке в окремих регіонах виступає практично єдиним джерелом трудової активності та доходів населення.

В умовах війни поглиблене дослідження питання експортного потенціалу зернових, що займають найбільшу частку у загальній структурі виробництва агропромислового комплексу є дуже важливим, бо саме зернові культури складають більше половини від загального обсягу експорту продукції сільського господарства. Необхідно виокремити основні проблеми, з якими зіткнулись виробники та експортери зернової продукції, в умовах війни, а також запропонувати рекомендації для збільшення експортних можливостей, підвищення конкурентоспроможності та подальшого розвитку сільськогосподарської галузі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історично Україна завжди відігравала важливу роль як постачальник сільськогосподарської продукції на світовий ринок. Ще в середньовіччі багато європейських держав у значних обсягах закуповували українське зерно для задоволення власних потреб [17].

Головними чинниками розвитку аграрного сектору виступають вигідне географічне положення, а також природні ресурси – 20% світових запасів чорноземних ґрунтів зосереджено саме на території України. До додаткових переваг можна додати кваліфіковані трудові ресурси – зайнятість населення у сільському господарстві за різними оцінками від 15 до 16%, а також порівняно низька орендна ставка на землю. До початку повномасштабного вторгнення відсоток сільськогосподарської продукції у ВВП складав 10,6 %, а у грошовому еквіваленті оцінювався у 27 млрд. дол. [2].

Дослідження питань аграрної галузі України висвітлено в працях таких вчених, як В.І. Бойко, В.О. Гуцало, І.Г. Кириленко, Л.М. Худолій, М.В. Калінчик, М.Г. Лобас, М.Д. Пістун, М.М. Паламарчук, П.Т. Саблук, С.М. Чмиря, Н.І. Провотар, Р.О. Язиніна, С.І. Дорогунцов, Т.М. Худяков. Дослідники аналізують агропромисловий комплекс як чинник, що впливає на економічний потенціал України загалом і на рівні окремих регіонів, а також на формування та розвиток ринку готової продукції. І.Г. Кириленко розробляв концепції підвищення рівня конкурентоздатності та покращення аграрної політики країни; В.І. Бойко займався продовольчою безпекою, агропромисловою інтеграцією, розміщенням і структурою сільського господарства України [1, 4, 6, 10, 13, 15].

Щодо вивчення саме експортного потенціалу, то тут необхідно згадати таких вчених, як Мазаракі А., Польова О., Мельник Т., Кундицький О., Надвиничний С.

За Мазаракі А., експортний потенціал визначається як обсяг конкурентоспроможної продукції, яку можна реалізовувати в конкретний період часу та простору на зовнішніх ринках [7].

Польова О. визначає поняття експортного потенціалу, як комплексу факторів, що визначають здатність регіону або країни надавати конкурентоздатну продукцію на міжнародні ринки [12].

Мельник Т. в свою чергу говорить про те, що експортний потенціал сформовано за участю внутрішніх і зовнішніх факторів [8]. До зовнішніх факторів відносять кон'юнктуру ринку, умови конкуренції та міжнародний геополітичний фактор, що впливає на торгові відносини країн. До внутрішніх факторів відносять виробничі потужності, ресурсно-сировинну базу, науковий потенціал, трудові ресурси, нормативно-законодавчу базу.

Можна прослідити зв'язок між підвищенням конкурентоспроможності українських товарів на світовому ринку і ростом експортного потенціалу економіки країни. Кундицький О. визначає конкурентоспроможність, як здатність економіки ефективно виробляти та споживати товари і послуги в умовах високої конкуренції з іншими країнами. Загалом можна сказати, що концепція конкурентоспроможності відображає сучасне розуміння експортного потенціалу країни [5].

Худолій Л. вважає, що аналіз ринку зернових є складним завданням, яке слід вивчати, враховуючи його структурну сегментацію [15]. Форми зернового ринку можна класифікувати за різними критеріями, такими як цільове призначення, територіальна ознака, характер власності на товари, тип ринків, учасники товарного обміну, вид угод та відповідність до законодавства.

Додаткової уваги потребує регіональний ринок зерна, у якому здійснюється торгівля зерновою продукцією в рамках конкретного регіону, в цьому аспекті важливим є розуміння рівня забезпеченості власних потреб регіону зерновими [7].

Питання дослідження експортного потенціалу зернового господарства має достатньо широку представленість у відкритих наукових джерелах, однак деякі питання не отримали достатньої уваги, тому потребують проведення додаткових досліджень. Також необхідно звернути увагу на підвищення державної підтримки виробників сільськогосподарської продукції, особливо в умовах війни [11].

Мета статті. Метою статті є дослідження експортного потенціалу зернових культур України в умовах війни шляхом систематизації теоретико-методологічних засад його формування, аналізу динаміки та структури експорту за період 2020-2024 рр., визначення ключових чинників і проблем розвитку, а також обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності зернового господарства на світовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експортний потенціал – це сукупність природно-кліматичних, географічних, соціокультурних, організаційних, економічних і правових чинників, які формують конкурентні переваги товарів і послуг на

світовому ринку та забезпечують раціональне використання ресурсів задля соціального й економічного розвитку. Формування й реалізація експортного потенціалу відбувається завдяки поєднанню управлінських, регуляторних процесів та самоорганізації підприємств. Зміни показників експортного потенціалу можуть мати як позитивну, так і негативну динаміку, що зумовлено впливом факторів, які не завжди можна передбачити [9].

Можна виокремити кілька моделей розвитку експортного потенціалу: *стабілізаційна модель* – спрямована на будь-яке збільшення обсягів експорту, переважно сировини чи продукції з низьким рівнем переробки, з метою підтримання соціально-економічної стабільності регіону в умовах кризи національної економіки; *розвиваюча модель* – орієнтована на використання експортного потенціалу як інструменту залучення фінансових і технологічних ресурсів світового господарства для структурної модернізації та технічного оновлення підприємств, при цьому ефективність поточних експортних операцій вважається другорядною; *оптимізаційна модель* – передбачає використання експорту для посилення інтеграційних процесів і підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності завдяки перевагам міжнародного поділу праці [12]. У період війни Україна найбільшою мірою відповідає стабілізаційній моделі розвитку, тоді як у довоєнний час її експортну стратегію можна було віднести до розвиваючої моделі.

Експортний потенціал формується під впливом сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, які взаємодіють у комплексі. Важливо визначити ключові з них, що забезпечують успішний вихід економіки на світовий ринок. Зовнішні фактори знаходяться поза межами національної господарської системи та відображають тенденції розвитку глобального ринку. До них належать: сучасні особливості світової економіки з урахуванням періодичних криз; глобальна конкуренція; позиція України у міжнародній торгівлі; рівень економічного розвитку та застосування науково-технічних досягнень; державна експортна політика, а також міжрегіональна конкуренція всередині країни за вихід на зовнішні ринки.

Внутрішні фактори при оцінюванні експортного потенціалу розглядаються безпосередньо в межах регіональної економіки. До них належать: рівень економічного розвитку та місткість внутрішнього ринку; наявні ресурси регіону; стан ринкової інфраструктури; прозорість інформаційного середовища; умови для участі у зовнішньоекономічній діяльності (зокрема можливості розширення експорту, товарна спеціалізація, конкурентоспроможність продукції, інвестиційна та маркетингова привабливість); економіко-географічні особливості; соціально-політичні та екологічні чинники; ефективність роботи управлінського апарату; наявність програм розвитку експорту й підвищення інвестиційної привабливості. До найважливіших якісних характеристик, що формують конкурентні переваги, можна віднести його географічне розташування, рівень економічного розвитку, ступінь розвитку ринкової інфраструктури,

транспортно-логістичний потенціал, а також освітній і кадровий ресурс [3].

Розглядаючи експортний потенціал з позиції бізнесу, його можна поділити на традиційні для менеджменту процеси: формування, розвиток і управління. У межах кожного з цих процесів доцільно виділити такі етапи, як планування, регулювання, організація, мотивація та контроль.

Оцінку експортного потенціалу можна проводити двома методами: прямим - дослідження окремих суб'єктів господарства, або непрямим - дослідження галузі в цілому, за рахунок залучення спеціалізованих державних органів. Оцінювання експортного потенціалу варто здійснювати насамперед з урахуванням забезпечення внутрішнього попиту, адже саме це є ключовою умовою продовольчої безпеки країни. Водночас важливим аспектом є дослідження бар'єрів на ринках держав-партнерів, де нерідко головною перешкодою виступає протекціоністська політика, спрямована на підтримку власних виробників країни-імпортера.

Аналізуючи ситуацію, у якій опинилася Україна останніми роками, можна стверджувати, що ключовим чинником зміцнення та зростання національної економіки має стати розвиток експортної діяльності, насамперед у сфері зернового господарства, яке забезпечує майже половину всього українського експорту. Повномасштабна війна призвела до серйозних втрат у багатьох регіонах: знищення або окупація посівних площ і цілих аграрних підприємств, мінна небезпека, а також суттєве скорочення кваліфікованої робочої сили. Саме ці виробничі потужності раніше формували значну частину експортного потенціалу країни. Тому першочерговим завданням нині є максимально ефективно використання можливостей тилових регіонів, а також оптимізація роботи аграрного сектору в прифронтових зонах задля збереження економічної стабільності та подальшого розвитку держави.

У багатьох регіонах України й досі існують проблеми, що стримують повноцінне використання наявного експортного потенціалу. Важливим завданням є його формування на рівні малих і середніх господарських структур. У цьому контексті постає потреба оцінювати результативність використання такого потенціалу та знаходити шляхи його подальшого зміцнення. Варто підкреслити, що наразі значна частина підприємств не має можливості здійснювати господарську діяльність на належному рівні.

Одним із ключових чинників, що стримують розвиток, є обмеження на окремі зовнішньоекономічні операції в умовах війни. Для подолання цієї проблеми необхідна комплексна державна підтримка агропромислового комплексу, причому першочерговими отримувачами такої допомоги мають стати малі та середні підприємства. Формування та ефективне використання експортного потенціалу регіонів потребує перегляду усталених підходів і впровадження нових механізмів розвитку. Традиційно український зерновий експорт представлений переважно сировинною продукцією, тоді як частка товарів із доданою вартістю залишається незначною. Це є спадщи-

ною радянського минулого, коли Україна виконувала роль сировинної бази зернового виробництва світового рівня.

Щоб підвищити ефективність, Україні варто орієнтуватися на міжнародний досвід економічно розвинених країн і приділити основну увагу розвитку переробки зернових та збільшенню частки продукції з доданою вартістю в експортній структурі. Важливо також акцентувати на маркетингових та організаційних аспектах, які формують позитивний імідж держави як надійного партнера на світовому ринку. У такій трансформації особливу роль відіграє малий і середній бізнес, адже саме він є найбільш гнучким, мобільним і здатним швидко реагувати на зміни ринкових умов. Зростання попиту на екологічно чисту та «крафтову» продукцію у світі відкриває для України широкі можливості, адже країна має необхідні ресурси: потужну сировинну базу, кваліфіковані кадри та вигідне географічне положення. Для реалізації цього потенціалу потрібні інвестиції та державна підтримка. Водночас війна суттєво погіршила інвестиційний клімат, особливо для іноземних партнерів, і кардинальних змін на краще до її завершення очікувати складно. За таких умов ключова роль у забезпеченні інвестицій переходить до держави, а надання пільгових кредитів за рахунок бюджетних ресурсів є найбільш реальним механізмом подолання цієї проблеми.

Попри воєнні події, Україна й надалі утримує позиції одного з провідних світових виробників, щорічно забезпечуючи близько 70 млн т. зернових культур. Вони займають понад третину всіх посівних площ, із яких майже половина – близько 8 млн га – відведена під пшеницю. У структурі зернового виробництва перше місце посідає озима пшениця, друге – кукурудза, а третє – ячмінь. Значна частина зібраного врожаю традиційно спрямовується на експорт.

Приєднання України до СОТ у 2008 році стало поштовхом для аграрної галузі, стимулюючи зрос-

тання виробництва. До 2014 року країна впевнено зміцнювала свої позиції серед провідних експортерів зернових на світовому ринку. Проте події, пов'язані з окупацією Криму та початком війни на Донбасі, а згодом і повномасштабне вторгнення, призвели до значних втрат сільськогосподарських земель і виробничих ресурсів. У результаті це спричинило суттєве зниження обсягів аграрного виробництва. Водночас, попри складні умови, Україна поступово відновлює свій виробничий та економічний потенціал, зокрема експортноорієнтований [16].

Варто підкреслити, що, попри стабільне зростання обсягів агропромислового виробництва, спостерігається чітка тенденція до скорочення кількості зайнятих у сільському господарстві. Це пов'язано з впровадженням сучасних технологій вирощування та обробки, а також використанням більш ефективної техніки. Загалом такий процес можна розглядати як позитивне явище. Досягти цього вдалося завдяки інвестиційним програмам, пік яких припав на 2018 рік у межах реалізації державної програми підтримки галузі. Основна частка інвестицій була спрямована на модернізацію наявних виробничих потужностей та придбання нових, більш технологічних засобів для обробки землі. У період з 2016 по 2021 рік щорічні інвестиції в аграрний сектор становили щонайменше 40 млрд грн, а у 2021 році досягли свого максимуму – близько 60 млрд грн.

В умовах повномасштабної війни аграрна продукція остаточно зайняла провідну позицію в структурі українського експорту: якщо у 2022 році її частка становила 53%, то у 2023 році вже 59%, а за перше півріччя 2024 року цей показник зріс до 64%.

Аналізуючи динаміку обсягу експорту зернових культур за 2020-2024 роки (рис. 1) зазначимо, що експорт зернових культур у 2020 році становив близько 9,5 млрд дол. США (19,1 % від загального обсягу експорту).

Рис. 1. Динаміка обсягу експорту зернових культур у 2020-2024 роках (побудовано авторами за даними [2])
Fig. 1. Dynamics of grain export volumes in 2020-2024 (compiled by the authors based on data [2])

Низькі показники експорту пов'язані зі світовою пандемією COVID 19, так як саме в 2020 році були введені значні обмеження, проблеми були зі звичайними логістичними шляхами. Багато країн намагались імпортувати продовольчі товари з країн-сусідів, або оптимізували залишки, так як через пандемію ціни на продовольчі товари зросли і на світовому ринку зернових з'явилась додаткова конкуренція. Світова економіка сповільнилась, у тому числі і експортно-імпортні обсяги. В 2021 році, почалось поживлення економічних відносин, в наслідок цього відбувся значний приріст обсягу експорту зернових культур – понад 12 млрд дол. США, проте частка знизилася до 18,1%, що свідчить про більш динамічне зростання експорту інших товарних груп. Починаючи з 2022 року, показники експорту зернових почали скорочуватися: спочатку до 9 млрд, а у 2023 році – до 8,3 млрд дол. США. У цей час, навпаки, зростала їхня частка в експорті (до 22,1 %), що пояснюється падінням інших статей зовнішньої торгівлі. У 2024 році спостерігається часткове відновлення – 9,5 млрд дол. США при подальшому підвищенні питомої ваги до 22,%,

Головними чинниками змін стали початок повномасштабної війни, втрата значної частини посівних площ, мінування земель та облаштування оборонних ліній на сільськогосподарських територіях. Водночас у 2024 році спостерігається зростання

експорту зернових культур, що свідчить про високу стійкість українського АПК навіть у складних умовах. Це позитивно позначається на продовольчій безпеці країни та сприяє покращенню економічної ситуації загалом. Отже, можна зробити висновок, що після 2021 року експорт зернових скоротився в грошовому вимірі, проте його значення у структурі зовнішньої торгівлі України продовжує зростати.

Щодо структури експорту зернових культур України у 2024 році (рис. 2), то вона традиційно як і в попередні роки демонструє високий рівень концентрації, оскільки понад 90% припадає на дві культури – кукурудзу та пшеницю (разом 94 %). Інші види зернових (ячмінь, жито, сорго, рис, гречка та інші) формують сукупно менше як 6 %, що свідчить про їхню обмежену експортну вагу. Така структура свідчить про недостатню диверсифікацію зернового експорту, що створює певні ризики для продовольчої безпеки країни: залежність від коливань врожайності основних культур, підвищену чутливість до змін світових цін та можливих зовнішньоекономічних обмежень. Водночас це підкреслює стратегічну необхідність розширення асортименту конкурентоспроможних зернових культур та розвитку експорту нішевих продуктів, що допоможе знизити вразливість аграрного сектору та підвищити його стійкість на міжнародному ринку.

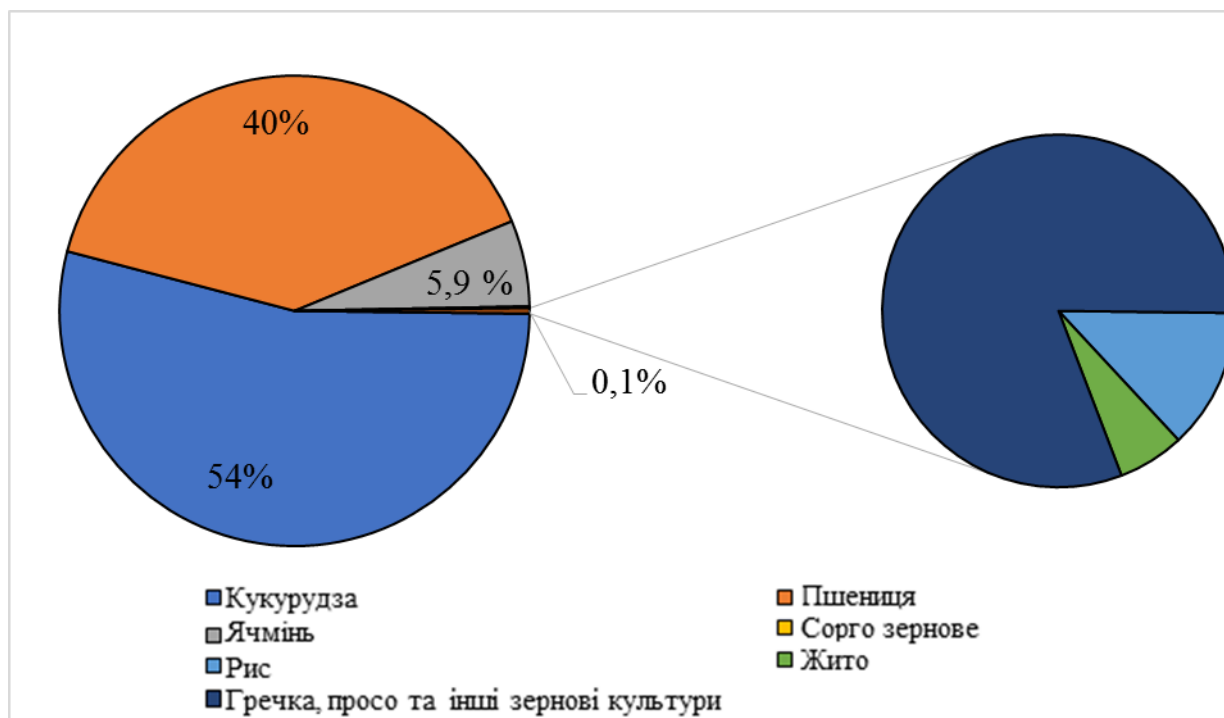

Рис. 2. Структура експорту зернових культур України у 2024 році (побудовано авторами за даними [2])
 Fig. 2. Structure of grain exports of Ukraine in 2024 (compiled by the authors based on data [2])

Поки тривають військові дії, сільське господарство залишається майже єдиною галуззю, здатною функціонувати більш-менш стабільно. Водночас слід відзначити, що велика частина підприємств, які раніше забезпечували значну частку довоєнного експорту, наразі не можуть працювати через оку-

пацію територій, часткове або повне руйнування виробничих потужностей, втрату кадрового потенціалу та бойові дії. Найбільших втрат зазнали промислові виробництва, і навіть після закінчення війни вони навряд чи швидко відновлять довоєнні обсяги, а деякі, ймовірно, вже не зможуть відновитися взагалі.

Тому цілком природно, що продукція АПК нині займає провідну позицію в товарній структурі країни, а її не повністю використаний потенціал дозволяє прогнозувати подальше зростання ролі та частки аграрного експорту.

Країни ЄС, Азії та Африки продовжують залишатися основними торговими партнерами України: майже 90% всього експорту сільськогосподарської продукції, загальною вартістю близько 6,5 млрд дол США, спрямовується саме до цих регіонів.

Слід зазначити, що український експорт агропродукції стикається з низкою серйозних перешкод. ЄС продовжує вимагати дотримання європейських стандартів якості, що регулюється Угодою про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (ACCA). Проблемою є не лише нормативні обмеження, а й недостатнє виробництво товарів з високою доданою вартістю: Україна переважно експортує сировину через брак відповідних потужностей. Окрім цього, існують логістичні складнощі: морські маршрути фактично не працюють, хоча раніше забезпечували понад половину всіх експортних перевезень; автомобільний транспорт дорогий та малоефективний для великих обсягів, а залізнична інфраструктура ускладнюється різною шириною колії в Україні та ЄС. Усі ці чинники значно ускладнюють діяльність експортерів [12].

До групи додаткових факторів, що обмежують розвиток українського експорту зернових, можна віднести: недостатню державну підтримку аграрного сектору, незавершену земельну реформу, нерівномірний розвиток різних форм господарювання в АПК, низьку оцінку трудових ресурсів (зокрема низький рівень заробітної плати), складну систему оподаткування, що призводить до значної частки тіньової економіки.

Для вирішення зазначених проблем потрібно створити чітку стратегію підвищення конкурентоспроможності, яка, хоча й згадується у багатьох нормативних та законодавчих документах, але досі не має конкретного визначення та плану дій. Відсутнє чітке позначення конкурентних переваг, точок зростання та механізмів державної підтримки з пріоритетним розвитком ключових напрямів. Основною метою підвищення конкурентоспроможності є забезпечення аграрного сектору доступними інвестиціями, податковими пільгами, висококваліфікованими кадрами, наукомісткими технологіями та сучасними засобами виробництва. Успішне впровадження цієї стратегії передбачає постійне підвищення якості продукції та зниження її собівартості, що в результаті може призвести або до зменшення ціни для кінцевого споживача, або до підвищення маржинальності для експортера. Для досягнення високого рівня впізнаваності та довіри до українських товарів на світових ринках необхідно застосовувати маркетингові заходи в процесі дистрибуції.

Підприємствам агропромислового комплексу слід сконцентруватися на політиці виходу та зміцнення позицій на світових і європейських ринках, ставши невід'ємною частиною стратегії інтернаціоналізації. Саме для таких підприємств важлива державна підтримка, яка може створити умови для збільшення експорту [3].

У глобальному контексті розвитку ринку зернових на державному рівні потрібно зосередити увагу на таких завданнях: збільшення обсягів експорту ключових культур, зокрема пшениці та кукурудзи; пошук нових торгових партнерів та диверсифікація ринків збуту; підвищення якості продукції відповідно до світових стандартів та трендів; розвиток органічного виробництва як основи екологічно чистої продукції; впровадження інноваційних технологій обробки та вирощування; а також аналіз сучасних тенденцій світової торгівлі та адаптація до них.

Висновки. Зернове господарство відіграє важливу роль у економіці України, бо забезпечує внутрішні потреби населення та наповнює продовольчий фонд і навіть в умовах війни є головним джерелом валютних надходжень до бюджету за рахунок експортних операцій. На сьогодні викликом для зернової галузі залишається війна та її наслідки: скорочення посівних площ, підвищені ризики під час обробки та вирощування культур, а також втрата кадрового потенціалу. Крім того існують і такі проблеми, як: низькі експортні ціни на зерно, недостатня державна підтримка галузі, несприятливий інвестиційний клімат та складна система оподаткування.

Розвиток експортного потенціалу дасть можливість розв'язати проблеми економічного зростання на рівні окремих областей та районів, поліпшити економічну структуру, ефективно використовувати природні ресурси та ринок праці; підвищити глобальну конкурентоспроможність підприємств-експортерів; збільшити інвестиційні, валютні ресурси та поліпшити показники економічного сальдо. Кінцевою метою стимулювання експортної діяльності має бути підвищення рівня та якості життя населення, створення відповідної сучасним вимогам інфраструктури господарства та підвищення інвестиційної привабливості.

До перспектив розвитку зернового господарства можемо віднести: покращення насіннєвої бази зернової галузі, виведення нових сортів зернових культур, диверсифікація експортних культур, орієнтація на органічне землеробство, як світовий тренд. Звісно в умовах війни вирішальної ролі набуває державна підтримка на усіх рівнях. Також, необхідно звернути увагу на формування експортного потенціалу саме на регіональному рівні з урахуванням реалій воєнного часу та необхідності відбудови виробничих потужностей після закінчення війни.

Список використаної літератури:

1. Бойко В., Касьянова Н. До питання стратегії виробництва зерна в Україні. Агроінком. 2002. № 8-9. С. 15-19.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Дьомін С.С. Теоретичні аспекти формування та ефективного використання експортного потенціалу регіону. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2012. № 1 (8). С. 81-90.
4. Кириленко І. Зернове господарство та ринок зерна в Україні. Економіка АПК. 2001. № 9. С. 3-9.
5. Кундицький О.О. Чинники розвитку підприємств аграрного сектора України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kafmen.ru/library/compilations_vak/eiu/2012/6/p_54_58.pdf
6. Лобас М.Г. Розвиток зернового господарства України. К., 2017. 448 с.
7. Мазаракі А., Мельник Т. Світове господарство: виклики російсько-української війни. Scientia fructuosa. 2022. Вип. 143 (3). С. 4-35. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(143\)01](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(143)01)
8. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз // Міжнародна економічна політика. – 2008. – Вип. 1-2. – С. 241-271 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Меп_2008_1-2_11
9. Пілько А., Хоробчук О., Дедерчук О. Теоретичні основи формування експортного потенціалу регіону // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2022. – Вип. 23. – С. 54-58. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.23.2022.264624>
10. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів: навч. посіб. К.: Либідь, 1997. 200 с.
11. Петруха С.В., Стахов Б.В. Сучасні виклики сталому розвитку аграрного сектору економіки України: концептуальні аспекти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3161&i=7>
12. Польова О., Гусонька Д. Поняття ринку аграрної продукції України в системі міжнародної торгівлі // Аграрна економіка. – 2018. – Т. 11, № 3-4. – С. 103-110 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2018_11_3-4_15
13. Саблук П.Т. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практ. посіб.) / Саблук П.Т.; за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
14. Ставицька А.В. Експортний потенціал України та можливості його реалізації на світовому ринку // Галицький економічний вісник. – Т.: ТНТУ, 2023. – Том 80. - № 1. – С. 108-113 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/40942>
15. Худолій Л.М. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні. К., 1998. 211 с.
16. Чемерис В.А., Максим В.Л. Стан, основні тенденції та пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору економіки України в умовах воєнного часу. С. 205-261. <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-5>
17. Школьнік О.О. Сприяння експорту агропродовольчої продукції в умовах глобалізації. Збірник наукових праць Уманського державного аграрного університету. Умань, 2009. Вип. 70. Ч. 2. С. 7-13.

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Serhii Kolosov

PhD Student (Geography), Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq.,4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: serhii.kolosov@karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0009-3509-5752>

Artem Gavrikov

PhD Student (Geography), Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq.,4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: artem.gavrikov@student.karazin.ua, <https://orcid.org/0009-0002-8381-6795>

Ievgeniia Telebienieva

PhD (Geography), Associate Professor, Kostyantyn Niemets Department of Human Geography and Regional Studies,
V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq.,4, Kharkiv, 61022, Ukraine
e-mail: eugene.telebeneva@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0002-7013-8836>

EXPORT POTENTIAL OF GRAIN CROPS UNDER WARTIME CONDITIONS (THE CASE OF UKRAINE)

The agricultural sector plays a decisive role in the structure of Ukraine's national exports, with grain crops traditionally serving as a major source of foreign exchange earnings and a key element of food security. Under the extraordinary conditions of the COVID-19 pandemic and the ongoing full-scale war, the issue of maintaining and enhancing the country's grain export potential has acquired particular importance.

This study aims to systematize the theoretical foundations of the concept of "export potential," to identify the main methodological principles for its assessment, and to analyze the current state, structure, and dynamics of Ukraine's grain exports in 2020–2024, with special emphasis on the impact of wartime conditions.

The research is based on a structural and dynamic analysis of Ukraine's grain export volumes and composition, the identification of key external and internal factors influencing its development, and the formulation of methodological provisions for the development of regional export potential.

The findings demonstrate that the COVID-19 pandemic significantly affected Ukrainian grain exports through disruptions in global supply chains, reduced demand in international markets, and sharp price fluctuations, which in 2020 led to a temporary decline in exports. Despite the loss of part of the sown areas, logistical difficulties, and reduced investment attractiveness during the war, the agricultural sector has retained its resilience, ensuring substantial foreign currency revenues and consolidating its role as the leading component of Ukraine's exports. The export structure in 2024 showed a high concentration in corn and wheat, highlighting risks related to low diversification and dependence on global markets.

The study emphasizes that increasing the competitiveness of Ukrainian grain requires targeted efforts in the development of niche crops, expansion of processing and value-added production, improvement of state support, and attraction of investment.

The results contribute to the development of strategic measures for sustaining and strengthening Ukraine's grain export potential under wartime conditions, ensuring food security, and fostering long-term economic resilience.

Keywords: export potential, grain crops, agricultural sector, wartime conditions, competitiveness, food security.

References:

1. Boiko, V., & Kasianova, N. (2002). On the issue of grain production strategy in Ukraine. *Ahroinkom*, 8-9, 15-19 [in Ukrainian].
2. State Statistics Service of Ukraine (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. D'omin, S.S. (2012). Theoretical aspects of the formation and effective use of the export potential of a region. *The Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University*, 1(8), 81-90 [in Ukrainian].
4. Kyrylenko, I. (2001). Grain farming and the grain market in Ukraine. *Ekonomika APK*, 9, 3-9 [in Ukrainian].
5. Kundytskyi, O.O. (2012). Factors of development of enterprises in the agrarian sector of Ukraine. Retrieved from http://kafmen.ru/library/compilations_vak/eiu/2012/6/p_54_58.pdf [in Ukrainian].
6. Lobas, M.H. (2017). Development of grain farming in Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
7. Mazaraki, A., & Melnyk, T. (2022). The world economy: Challenges of the Russian-Ukrainian war. *Scientia fructuosa*, 143 (3), 4-35. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(143\)01](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(143)01) [in Ukrainian].
8. Melnyk, T. (2008). Export potential of Ukraine: methodology of evaluation and analysis. *International Economic Policy*, 1-2, 241-271. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2008_1-2_11 [in Ukrainian].
9. Pilko, A., Khorobchuk, O., & Dederchuk, O. (2022). Theoretical foundations of regional export potential formation. *Economic Bulletin of National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnical Institute"*, 23, 54-58. <https://doi.org/10.20535/2307-5651.23.2022.264624> [in Ukrainian].
10. Pistun, M.D., Hutsal, V.O., & Provotar, N.I. (1997). Geography of agro-industrial complexes. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
11. Petruha, S.V., & Stakhov, B.V. (2019). Modern challenges to sustainable development of the agrarian sector of Ukraine's economy: Conceptual aspects. *Agrosvit*, 7, 56-63. Retrieved from <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3161&i=7> [in Ukrainian].
12. Pol'ova, O., & Huson'ka, D. (2018). The concept of the Ukrainian agricultural products market in the system of international trade. *Agrarian economy*, 11(3-4), 103-110. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2018_11_3-4_15 [in Ukrainian].
13. Sabluk, P.T. (2000). Formation and functioning of the agro-industrial products market. Kyiv: IAE [in Ukrainian].
14. Stavytska, A.V. (2022). Export potential of Ukraine and opportunities for its realization on the world market. *Galician economic bulletin*, 80(1), 108-113. Retrieved from <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/40942> [in Ukrainian].
15. Khudolii, L.M. (1998). Economic mechanism of formation and functioning of the grain market in Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
16. Chemerys, V.A., & Maksym, V.L. (2022). The state, main trends, and priority directions of the development of Ukraine's agrarian sector in wartime. <https://doi.org/10.32782/978-966-2384-21-5-5> [in Ukrainian].
17. Shkol'nyi, O.O. (2009). Promoting agro-food exports under globalization. *Collected Works of Uman National University*, 70(2), 7-13 [in Ukrainian].

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

Received 17 March 2025

Accepted 08 May 2025